

HET TOLHUIS

'Knappe roman over hoe het Romeinse
Rijk het christendom wilde stuiten.'

– DE VOLKSKRANT

PAUL
JANSSEN

PAUL JANSSEN

Het Tolhuis

*Het Romeinse rijk in verval onderneemt
nog één poging om het opkomende
christendom tot staan te brengen*

Waarom is de mens toch vergeten waar hij vandaan gekomen is?

— PLOTINUS ENNEADEN V.1

In het verhaal wordt de christelijke jaartelling gehanteerd.
Zie hiervoor ook de historische noot op pagina 405.

INHOUD

KAARTEN		6-7
EERSTE DEEL		II
I	Porphyrius en Marcella	13
II	De komst van de druïde	17
III	Hierocles, de vice-gouverneur van Bithynië	30
IV	Zijne Doorluchtige Majesteit	38
V	De beraadslaging	44
VI	De aanval op de christenen	58
VII	Een keizerlijke herschrijver maakt een wandeling	62
VIII	De Herberg met de Plataan	70
IX	Ontsnapping uit een brandende stad	76
TWEEDE DEEL		85
X	Van Bithynië tot Tracië	87
XI	Het wonderbaarlijke hof van keizer Gallienus	94
XII	Tussen de rivier de Nestus en de rivier de Strymon	109
XIII	De bezielde beelden	117
XIV	De tocht door het gebergte	124
XV	De waterradmolens	137
XVI	Het gebedshuis	142
XVII	De dood van Plotinus	147

DERDE DEEL	153	
xviii	De valentiniaan	154
xix	De manicheeër	160
xx	Het verhaal van de lijfwacht	169
xxi	De marcioniet	213
xxii	De droomtempel	222
xxiii	De montanist	226
xxiv	Natte zielen, droge zielen	230
xxv	Melancholia	233
xxvi	Daimonen	237
xxvii	De godin Hecate	242
xxviii	Himerius geeft een advies	248
xxix	De boodschapper van Iamblichus	252
xxx	De Syrische Theurgenschool	258
xxxi	Het onzichtbare orgaan	276
VIERDE DEEL	279	
xxxii	Het Tolhuis	281
xxxiii	Gaius Galerius Valerius Maximianus	296
xxxiv	Het beest onder het Tolhuis	304
xxxv	In de tuin van de herberg	321
xxxv	Het reisgezelschap valt uiteen	325
xxxvii	Vorbereidingen voor het afscheidsmaal	331
xxxviii	De metafysische feestmaaltijd	340
xxxix	De reiskoets naar Salonae	352
xl	De samenzwering in Britannië	359
xli	De ontbinding van het keizerrijk	389
xlII	Marcella wil oogsten	401
	HISTORISCHE NOOT	405
	MET DANK AAN	409

EERSTE DEEL

Porphyrius en Marcella

Porphyrius beschreef het leven van zijn leermeester Plotinus zo grondig dat niemand er nog een aanvulling op had. Maar het leven van Porphyrius zelf is, voor zover ik weet, nog nooit beschreven.

(EUNAPIUS: LEVENS DER WIJZEN, 455)

Sicilië, september [A.D.] 305

De wereld staat op voet van oorlog met zichzelf. Rome is niet meer. In de stad heerst anarchie en het imperium sterft elke dag duizend doden. Alleen Sicilië is nog een oase van rust. Op dit eiland waar ik als banneling leef, woont een enorme kolonie van zevenslapers. Ze wonen in stronken en in holen. 's Nachts kruipen ze de bomen in en gebruiken hun lange harige staart om naar de toppen te klimmen. Daar zoeken ze noten, vogeleieren en insecten. Ook in onze tuin woont een stel.

Bij het ochtendgloren glipte ik mijn bed uit om ze nog éénmaal te zien voor ze aan de lange winterslaap beginnen waaraan ze hun naam te danken hebben. In het prille licht ontdekte ik de twee die op een tak zaten. Doodstil bleef ik staan kijken, inwendig huiverend van geluk. Hun kopjes met die grappige rode neuzen waren naar elkaar toe gewend. Ze snuffelden, piepten, tjirpten en knorden. Het leek alsof ze in een druk gesprek waren verwickeld over hun toekomstige behuizing. Even later sprongen ze weg en verloor ik ze uit het oog.

Mijn naam is Porphyrius van Tyrus. Ik ben het gewezen hoofd van de Romeinse filosofenschool. Tot voor kort werd ik geprezen als de meest geleerde en meest belezen man van mijn tijd. Toch heb ik niet mijn hele leven doorgebracht in mijn bibliotheek. Weinigen weten van mijn verre reizen om kennis te verspreiden onder de onwetenden, en nog minder weten van mijn bemoeienissen met de magie. Omdat ik ruim twee jaar geleden aan het hof van Diocletianus betrokken raakte bij een intrige, wordt mijn naam nu door iedereen verfoeid. Of het is om mijn naam te zuiveren of uit ijdelheid weet ik niet, maar ik wil graag

vertellen hoe de chaos in de wereld is gekomen en met welk doel. Want ik was er bij toen het complot werd gesmeed dat slechts aan vijf andere mensen op de hele wereld bekend is. Ik weet hoe keizer Diocletianus waanzinnig is geworden en waarom men hem tot abdicatie heeft gedwongen. Die geschiedenis moet ik snel optekenen want ik ben niet jong meer. Eenenzeventig jaren tel ik nu.

Ja, ik ben nu ouder dan mijn meester Plotinus is geworden, het vorige hoofd van de school. Hij was iemand die de christenen een heilige zouden noemen. Als hij zijn treurige mond opende was het alsof er altijd die ene vraag doorheen echode: 'Waarom is de mens toch vergeten waar hij vandaan gekomen is...'

Nadat de zevenslapers hun weg waren gegaan, werkte ik in de bibliotheek aan het catalogiseren van Plotinus' geschriften. Mijn meester schreef over het wezen van de goden opdat wij hen zouden leren begrijpen. Helaas was zijn Grieks slecht en zijn handschrift even begrijpelijk als een Babylonisch kleitablet. Hij bekommerde zich nooit om de spelling maar alleen om de betekenis, zodat ik vaak moest raden naar wat hij bedoelde. Ik ben nu al vijfendertig jaar met dat karwei bezig.

Marcella kwam rond het middaguur binnen en herhaalde voor de zoveelste maal dat ik Plotinus resoluut terzijde moest leggen om te beginnen met de huiveringwekkende geschiedenis van mijn laatste reis.

Marcella is mijn vrouw. Ze is een joodse uit Caesarea. Er zijn vele Caesarea's, allemaal genoemd naar de grote veldheer Caesar. Haar geboortestad ligt in Palestina. Ook haar dochtertje verscheen eensklaps in de bibliotheek. Ze wilde graag de tuin in, nam me bij de hand, en verraste me met dat onschuldige gebaar. Julia is mijn ogen als ik niet kan zien en mijn stem als ik niet kan praten. Met z'n drieën speelden we verstoppertje waarbij zij me steeds aan mijn baard uit de struiken trok. Na het spelen ben ik in de tuin verdergegaan met schrijven.

Later, in de middag, deed ik een tukje op mijn rustbed. Door een opening, begroeid met wijnranken en klimop, woei een verkoelend briesje het vertrek binnen. Ik had een droom dat ik aan het sterfbed van mijn meester zat maar er tegelijkertijd niet was. Geheel verward werd ik wakker en hees mezelf op aan mijn staf, die tegen het hoofdeinde van het bed staat. Het is een onooglijk geval met een glimmende rode knop, maar ik ben eraan gehecht.

Weer bij mijn positieven herinnerde ik me waar ik was, het vertrek met de muurschilderingen. Nadat ik me in een ander vertrek had opgefrist, bekeek ik mijzelf eens goed in de handspiegel van gepolijst brons, de enige die de villa rijk is. Ik zag een baardig gezicht met een arendsneus, rimpels en witte lange haren. De koolzwarte ogen onder de borstelige wenkbrauwen, die onverzoenlijk terugstaren, hebben een bijna fanatieke uitdrukking. Het is een gefolterd gezicht, door-groefd door vele reizen, door alle pijn, al het verlies; een gezicht waarin contemplatie en hartstocht nog steeds om de voorrang strijden. Dan komen Marcella's woorden terug in mijn herinnering. Ik ga de bibliotheek weer binnen met de vertrouwde boekenkasten met de boekrollen en de kostbare codices met perkamenten bladen. Ik neem plaats achter de schrijftafel en mijn blik glijdt naar het uitklapbare blad eraan. Tevreden concludeer ik dat de terracotta inktpot gevuld is en de bronzen pen op zijn plaats.

Vlak voor het avondmaal sta ik op en loop ik naar de binnenhof. Staande bij de fontein in de siervijver herlees ik een brief van mijn vader. De brief was aan Malchos gericht en raadde me aan hem als koopman op te volgen in plaats van het onzekere beroep van filosoof te kiezen. Ja, in mijn geboorteplaats Tyrus heette ik Malchos, een woord van Semitische origine dat 'koning' betekent. In Rome vertaalde iemand mijn naam met Basileus, wat in het Grieks koning betekent. Daarna noemde een ander me Porphyrius, dat 'De Purperen' betekent en verwijst naar de kleur van het koninklijk gewaad. En die laatste naam is door iedereen overgenomen.

Het is bijna nacht. In een wit nachtgewaad fladdert Marcella's tengere gestalte de bibliotheek binnen. Ze komt dicht bij me staan en ik ruik de geur van kamperfoelie. Of ik niet te lang doorga met schrijven, vraagt ze. Haar warme bruine ogen glimlachen bij die woorden, want is zijzelf soms niet de oorzaak van mijn late aanwezigheid in dit boekengewelf? Haar stem spreekt onophoudelijk haar betovering in mijn oor. Ze is mooi, Marcella, haar gezicht is delicaat, haar beenderenstructuur verfijnd, haar stem bescheiden. Haar sluike bruine haar heeft de kleur van maanverlichte wilgenbast en hangt los over haar schouders tot op haar billen. Stiekem denk ik dat Marcella verbonden is aan een godin. Laatste zocht ik in de bibliotheek een nieuwe zending boeken voor Eusebius uit. Altijd helpt Marcella me met dit vervelen-

de karwei maar ditmaal was ze een paar dagen op familiebezoek. Toch was ze in de bibliotheek tegenwoordig, want toen ik aan haar dacht rook ik ineens Hecates parfum: de mirre, de cipres, de aardegeur.

Het flakkerende licht van de olielamp staat op het punt te doven, vanwege de lont van linnen die niet goed meer functioneert. Als noodoplossing gebruik ik een stukje papyrus. Nog eenmaal doop ik mijn bronzen pen in de inkt. Kijk naar het kriebelige en lopende schrift op het perkament van de rol. De regels daarop klampen zich aan elkaar vast, maar de verbonden letters zien verlangend uit naar de rollen die nog zijn te gaan. De textuur van de vellen is verrukkelijk om op te schrijven. Op dat oppervlak vervolgt het schrift zonder haperen zijn weg, ja, het volgt een strakke lijn alsof het recht op de weg afstevent waarheen de waarheid het voert. De waarheid, ja... Desondanks zullen er niet veel regels meer volgen. Het opgerolde stukje papyrus dat ik als lont gebruik is het aan het begeven. Ik vraag me af welke tekst het ooit heeft bevat. Opeens herinner ik me de herkomst. Een geit was onze bibliotheek binnengedrongen en had de brutaliteit gehad op een afschrift van Aristophanes' *De wolken* te urineren. Marcella wist hem met een stok te verjagen. Ook de geiten weten inmiddels dat er naar Porphyrius niet meer geluisterd hoeft te worden.

Ik ben in het oosten van het imperium geweest, niet in het westen. In Britannië bestaat ook een soort filosofen die 'druïden' worden genoemd. Van mijn orde (veel filosofen halen minachtend hun neus voor hen op) ben ik de enige die incidentele contacten met hen onderhoudt. Het is ook met een druïde dat deze geschiedenis begint. Een druïde die ik in een herberg ontmoette en die een tijdje met zich meedroeg van twee hofdignitarissen. De nu afgetreden keizer ontbood mij in de stad Nicomedeia in Bithynië. Nadat ik hieraan gevolg had gegeven en de stad halsoverkop weer moest verlaten, ontmoette ik op de terugreis een aantal opmerkelijke figuren. Net als ik waren ze op weg naar een huiveringwekkend tolhuis dat nu niet meer bestaat. Het Tolhuis! Wat zou er met de stier zijn gebeurd in de krochten eronder en zouden ze Victors lijk in de put al hebben ontdekt? Ik weet het niet. In elk geval ontvouwde zich bij een herberg in de buurt het complot. Het complot dat de christenen in staat stelde een nieuwe wereld te creëren en de oude te vernietigen. Ik, Porphyrius van Tyrus, heb geweigerd dit te verhinderen. Maar u, die in de toekomst misschien allen christen bent, zou moeten weten welke machinaties daaraan vooraf zijn gegaan.

De komst van de druïde

*Toen de zaak van de Hellenen me riep, een zaak waar de goden zelf
bij betrokken waren, was jij volkomen bereid met me mee te gaan
ofschoon dit onmogelijk was.*

(PORPHYRIUS' BRIEF AAN MARCELLA [IV])

De dagen begonnen weer te lengen toen ik tweeënhalf jaar geleden een paar weken mijn intrek nam in een herberg nabij de Milviaanse Brug. Onze villa in Rome lag gedeeltelijk in de as en Marcella en de kinderen waren naar vrienden op het platteland vertrokken. De eigenaar van de herberg, die eens een zomercursus filosofie bij me had gevolgd, had me hartelijk verwelkomd.

Op de school was het niet echt druk meer. Ook voor het nieuwe trimester hadden twee leerlingen verstek laten gaan. De vorige dag was er nog een student stiekem naar zijn ouders in Keulen teruggekeerd zonder het schoolgeld te betalen. Ik kon me wel voor mijn kop slaan dat ik niet vooraf betaling had geëist, want in dat geval zou restitutie onmogelijk zijn geweest. Ik had overwogen om zijn ouders een briefje te schrijven waarin ik vriendelijk doch nadrukkelijk zou aandringen op betaling. Niet dat ik erom verlegen zat, maar na een halfjaar van vruchteloze pogingen een jongen uit de Rijnprovincie de elementaire beginselen van de filosofie bij te brengen vond ik dat ik wel een beloning had verdiend. Met dergelijke trivialiteiten hield ik me dus bezig aan het eind van mijn leven als filosoof.

Vanochtend wist ik dat hij helemaal niet naar Keulen was teruggekeerd. Ook was hij niet vertrokken zonder een boodschap achter te laten. Op mijn kathedraal in de lege aula van de filosofieschool had ik namelijk een briefje gevonden dat ik eerst niet gezien had. De tekst meldde dat ik de onduidelijkste en saaiste filosoof ter wereld was en dat de schrijver naar mijn concurrent Iamblichus in Syrië was vertrokken.

Het briefje was niet ondertekend maar dat was ook niet nodig aangezien er slechts één afzender kon zijn. De jongen uit Keulen was na-

melijk mijn laatste student. Zo had ik niets meer te doen dan in de herberg te zitten.

‘En... hoe gaat het met de christen Eusebius?’ vroeg de waard toen hij me weer eens passeerde.

‘Hij noemt me tegenwoordig de heidense woordvoerder der demonen,’ zei ik een beetje dreigend. ‘Dus ik zou maar een beetje oppassen als ik jou was.’

De waard, die was blijven stilstaan, lachte hartelijk. ‘De christenen zijn nog niet aan de macht,’ bezwoer hij me. ‘Onze keizer Diocletianus is een tegenstander van hun godsdienst.’

Hij gaf me een knipoog en liep verder.

Diocletianus mocht dan wel tegen de christenen zijn, dat had niet kunnen verhinderen dat een van Eusebius’ volgelingen de brand in onze villa op zijn geweten had. Tegenover de autoriteiten had hij verklaard te willen voorkomen dat mijn huwelijk mij een onverdiende genereuze oude dag zou opleveren; wist niet iedereen dat Marcella een rijke weduwe was? Natuurlijk stak Eusebius daarachter. Toen hij hoorde van ons huwelijk had hij een nieuwe lastercampagne in gang gezet. Had ik niet mijn hele leven het celibaat gepredikt?

Eenmaal heb ik hem in levenden lijve ontmoet. Eusebius heeft het gezicht van een pad, dikke lippen en uitpuilende norske ogen. Hij wil bisschop worden en zegt aan wie het maar horen wil dat de god van de christenen broederschap en eeuwige liefde belooft. Nu heeft hij een nieuwe tactiek. Hij beweert dat de filosofie de wegbereider is voor het christendom en wil de geschriften van de laatste nu ook voor de geletterden gaan verklaren. Velen zijn de zaken anders gaan zien. Toch weiger ik me door hem te laten inpalmen. Daarom zegt Eusebius dat ik een vijand van de ware religie ben. Zijn giftige pen spuwt het ene boek na het andere tegen me uit. Ze heten allemaal: *Tegen Porphyrius*.

Ik zat gebogen over de tekst van een boekrol toen een man binnentapte die me om een of andere reden opviel. Hij was midden veertig, droeg een mantel met een kap en was langer dan de meesten. Om zijn mantel droeg hij een riem waaraan een buidel met runentekens was bevestigd. De man liet even zijn ogen over de aanwezigen dwalen tot hij mij zag. Na een korte aarzeling stapte hij op me af.

‘Bent u een Wijze?’ vroeg hij toen hij voor me stond.

'Misschien,' antwoordde ik. Het accent van de vreemdeling ver-
raadde een

Britse afkomst.

'Als u er wel een bent, heb ik een bericht voor u.'

'Zegt u het maar.'

'Niet zo snel,' zei hij, terwijl zijn priemende ogen mij van top tot
teen gadesloegen. 'Dan moet u eerst één vraag juist beantwoorden.
Dat is om te bewijzen dat u een Wijze bent. Voor u ben ik al bij acht
anderen geweest die allen een fout antwoord gaven.'

Mijn interesse was gewekt en ik haalde de twee gewichten van
weerszijden van de boekrol zodat die met een zachte plof tegen elkaar
aanbotsten. Dit was belangwekkender dan ik eerst had vermoed. Het
leek geen boodschap van iemand die zich dacht te kunnen bemoeien
met de zaken van een filosoof die ook nog eens een tovenaars was.

'Gaat u zitten en vertelt u eerst eens wie ú bent.'

Uiteraard zou zijn antwoord een aanwijzing kunnen bevatten om
erachter te komen waarin de andere acht hadden gefaald.

'Ik ben zelf ook een Wijze,' zei hij terwijl hij zich neervlijde op de
stoel tegenover me.

'Hoe weet ik dat dat zo is?' vroeg ik.

'Daar zou u makkelijk achter moeten kunnen komen.'

Dit maakte alles tegelijkertijd makkelijker en moeilijker. Want als
hij een Wijze was zou ik méér moeten weten dan hij om erachter te kom-
men of hij echt een Wijze was.

'Bent u het ermee eens dat een Wijze niet de man is die de goede
antwoorden levert maar de goede vragen stelt?'

Zijn ogen flitsten, waarna een aarzelend lachje verscheen.

'Ja zeker.'

'En dat er onderwerpen bestaan waarover je eerst veel moet weten
om goede vragen te kunnen stellen?'

'Ja.'

'Mooi, dan heb ik twee vragen waarvan het laatste antwoord zal
aantonen dat u een Wijze bent. Maar u kunt me dat bericht natuurlijk
ook gewoon geven. Ik geloof namelijk wel dat u een Wijze bent en dan
kunnen we dit vragenspel stoppen.'

'Helaas,' glimlachte hij breder nu, 'is mij bevolen u die vraag te stel-
len.'

Ik zuchtte. 'Is het dan een vraag die je met ja of nee moet beant-
woorden? Die zijn zelden interessant.'